

MARTIN ŠRAJER / 7. 12. 2022

Král Šumavy

Od poloviny roku 1957 běžela v Československu kampaň proti revizionismu, v rámci níž došlo k zostření konzervativního kurzu. V oblasti filmu situace vyeskalovala útokem stranického vedení proti vybraným filmařům na festivalu v Banské Bystrici na přelomu února a března 1959. Jen krátce nato započala produkce pohraničního thrilleru *Král Šumavy*, reprezentativního díla nové ideové linie.

Film zapadal do snah ministerstev obrany a vnitra ukázat v příznivém světle roli Pohraniční stráže, která v 50. letech dohlížela nad tím, aby nikdo nedovoleně nepřekročil československé státní hranice. Příběh se ve skutečnosti odehrává v roce 1948, kdy hranice ještě nehlídala vojska pohraniční stráže, ale jen příslušné jednotky SNB.^[1] Jak nicméně zmiňovaly i dobové reportáže z natáčení, napínavé drama mělo dokazovat odhodlání všech, minulých i stávajících pohraničníků bránit vlast proti vetřelcům.

Zároveň se předpokládalo, že napínavý žánr zvýší popularitu snímku. Publikum, jehož preference začali zástupci Čs. filmu více zohledňovat, mělo dostat ideologicky vhodnou alternativu k západních „žánrovkám“. Moderní socialistická kinematografie, jak ji zastupoval *Král Šumavy* coby prototypický film završené kulturní revoluce, se tak měla vedle vysoké stranickosti a ideovosti vyznačovat i diváckou atraktivitou. Zatímco propagandistický účinek díla se měří těžko, zájem diváků a diváček potvrdily více než čtyři miliony prodaných vstupenek. Jednalo se nepřekvapivě o nejnavštěvovanější film roku 1960.

Autorem synopse ke *Králi Šumavy* byl spisovatel a redaktor časopisu *Československý voják* Rudolf Kalčík. Nešlo o překvapivou volbu námětu, když vezmeme v potaz, že základní vojenskou službu Kalčík vykonával u jednotek Pohraniční stráže na Šumavě. Svou uvědomělou synopsí navíc reagoval na nové požadavky na uměleckou tvorbu. Filmovému studiu Barrandov text nabídnul v červnu 1957, kdy se zrovna rozbíhala

kritika revizionistických tendencí.

Preferovány tudíž byly náměty dokládající, jak se vedení Čs. státního filmu poučilo ze stranických výtek. Politickou objednávku *Král Šumavy* naplnil také poutavou žánrovou orientací. Kalčík svůj tendenční příběh situoval na šumavské hranice v roce 1948, kde několik mužů hrdinně chrání socialistickou vlast před nebezpečnými západními agenty a také před pašeráky, jako je titulní mytická postava, převádějící ilegální uprchlíky do Německa přes nevyzpytatelné močály.^[2] Kalčík ovšem nebyl první, kdo využil dramatického potenciálu pohraničí.

Území poblíž státních hranic se po únoru 1948 ukázalo jako vhodná lokace budovatelských románů. Po násilném odsunu Němců bylo zapotřebí stabilizovat tamější průmysl a zemědělství, znovu osídlit vylidněné obce. Nebezpečí na sebe v literatuře tohoto typu často bralo podobu německy mluvících postav. S podobnými motivy pracují i filmy jako *Ves v pohraničí* (1948) Jiřího Krejčíka nebo *Ztracená stopa* (1955), vyprávějící o strážcích hranic a jejich věrných psech.^[3]

Druhý uvedený titul natočil Karel Kachyňa, který byl vybrán jako vhodný adept také pro režii *Krále Šumavy*. Již filmem *Tenkrát o Vánocích* (1958) se podílel na rehabilitaci dobrodružného žánru a sám o sobě přemýšlel jako o tvůrci drsných „chlapských“ filmů, jak dokládá i jedna z jeho odpovědí v rozhovoru pořázeném na place *Krále Šumavy*: „V zásadě mám rád film o skutečných lidech, o skutečných chlapech. Nemám rád tak zvané komorní příběhy. Filmy s vojenskou tematikou anebo s takovou, jakou teď dělám, mně vyhovují.“^[4]

Kachyňa spolu s Kalčíkem a Františkem A. Dvořákem rozvedl synopsi do podoby scénáře. Ten byl bez větších výhrad schválen. Natáčení začalo v dubnu 1959. Jako kameramana si režisér vybral svého spolupracovníka z Československého armádního filmu Josefa Illíka. Kvůli nezvyklým obrazovým kompozicím, využívajícím různých ohniskových vzdáleností a nečekaných úhlů a pohybů, si Kachyňa s Illíkem dopředu vytvořili a projednali kompletní obrazové řešení filmu. Jejich ambicí bylo dosáhnout výtvarně působivých záběrů, které ovšem diváky nebudou pouze ohromovat, ale také na ně působit ideově a vyjadřovat psychologii postav.^[5]

Kamera zároveň přispívá k heroizaci hrdinů, zosobňujících odvahu a obětavost.

Radovan Lukavský v roli poručíka SNB Václava Koty a Jiří Vala coby strážmistr Karel

Zeman, dva vzoroví představitelé kladných zmužilých hrdinů, jsou často zabírání z pohledů a v záběrech komponovaných po vzoru sociálně realistického výtvarného umění.

Filmaři měli k dispozici prostor Vojenského újezdu Dobrá voda. Pro účely natáčení armádní pyrotechnici vytvořili umělou bažinu – odpálili výbušniny a do kráterů svedli Prášílský potok. Armáda štábu krom toho zdarma poskytla rekvizity a další materiál. Filmování probíhalo navzdory záludnosti šumavských exteriérů (Hartmanice, Prášily, Kvilda) hladce a již na podzim 1959 byl film hotov. Jeho kopie byla vedením zestátněné kinematografie schválena bez výhrad a Kachyňa s Illíkem navíc získali prémii za vzornou práci.

Film byl kromě diváků velmi pozitivně přijat i kritiky. Oceňovali kladného socialistického hrdinu a psali o úspěšném spojení ideologie a divácky přitažlivého žánru.^[6] Pro Jaroslava Bočka šlo o „pocitivý a dobrý počátek českého socialistického dobrodružného filmu.“^[7] Zatímco v tuzemsku film v diváckém povědomí pomáhala udržet i beletrizace scénáře, kterou pro Naše vojsko napsal Kalčík, v zahraničí tato oslnivá ukázka produkčních schopností barrandovských studií poměrně rychle zapadla. *Král Šumavy* byl sice na poslední chvíli vyslán na festival v San Franciscu, ale větší diváckou pozornost vzbudil akorát v zemích východního bloku, zejména v NDR a SSSR, kde měl subžánr pohraničních filmů již svou tradici.

Stylově propracovaná obrazová složka filmu, upozorňující na umělost reprezentace, je navenek v rozporu s proklamovanou snahou o realistický výraz. Také kvůli němu probíhalo natáčení v náročném močálovitém terénu. Samotný styl snímku se tudíž nachází na pomezí. Mezi opravdovostí (a subjektivitou) nové vlny, která měla v českém filmu brzy nastoupit, a šablonovitým černobílým viděním s jasně oddělenými sférami světla a stínu, dobra a zla.

Poplatnost dobovým ideologickým schématům nic nemění na skutečnosti, že *Král Šumavy* představuje filmařsky výjimečný počín. Je obojím zároveň. Atmosférickým, pohlcujícím, technicky špičkovým thrillerem i problematickou glorifikací činnosti represivních složek komunistického režimu, spoluutvářející ve své době obraz nepřátel státu.

Na úspěch Kachyňova filmu se během normalizace pokusily navázat dva (po)hraničářské filmy. *Černý vlk* (1971) od Stanislava Černého, který byl Kachyňovým asistentem, a *Drsná planina* (1979) Jaroslava Soukupa. Příběh samotného Krále Šumavy, tedy převaděče dlouho unikajícího dopadení, se na podkladu románové rekonstrukce *Návrat Krále Šumavy* rozhodl nejnověji odvyprávět David Ondříček v třídílné minisérii *Král Šumavy: Fantom temného kraje*. Jenomže doba a ideologie se změnily a z někdejšího padoucha ohrožujícího socialistický pořádek se tak v nové verzi známého příběhu stal kladný hrdina čelící zlým komunistům.

Král Šumavy (Československo 1959), režie: Karel Kachyňa, scénář: František A. Dvořák, Karel Kachyňa, Rudolf Kalčík, kamera: Josef Illík, hudba: Miloš Vacek, hrají: Radovan Lukavský, Jiří Vala, Jiřina Švorcová, Jaroslav Marvan, Stanislav Remunda, Miloslav Holub, Jiří Holý, Ilja Prachař, Eva Jiroušková a další. Filmové studio Barrandov, 89 min.

Poznámky:

[1] Teprve po roce 1950 začala pohraničnímu útvaru SNB pomáhat armáda. Pohraniční stráž byla ochrana hranic svěřena až zákonem schváleným v červenci 1951.

[2] Podle socialistické popkultury byl legendárním Králem Šumavy sudetoněmecký převaděč Kilián „Franz“ Nowotny. Porevoluční román *Návrat Krále Šumavy* (2012) pracuje s verzí, podle které se jednalo o Josefa Hasila, původně strážmistra pohraničního útvaru SNB. Dalším kandidátem byl hajný Jan Zíka.

[3] Krátce po *Králi Šumavy* byl do kin uveden povídkový diptych *Vstup zakázán* (1959) v režii Františka Vláčila a Milana Vošmika, odehrávající se rovněž v pohraničí.

[4] Oldřich Adamec, Na močálech se natáčí smrt. Karel Kachyňa vypráví o svém novém filmu „Král Šumavy“. *Kino* 14, 1959, č. 12 (11. 6.), s. 184.

[5] Tamtéž.

[6] Jiří Hrbas, Nový Kachyňův film. *Film a doba*, 1960, č. 2, s. 131–133.

[7] Jaroslav Boček, Král Šumavy. *Kultura* 4, 1960, č. 1 (7. 1.), s. 4